

Vladyslav Ponomarov

PhD Student,

National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"

Tetiana Kobielieva

Doctor of Economics, Professor,

National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ESSENCE OF ECONOMIC EFFICIENCY AND METHODS OF ITS DETERMINATION

Summary

The research topic focuses on the theoretical and methodological aspects of economic efficiency. The essence of the term «efficiency» is disclosed and the author's definition is provided. The main directions of determining efficiency are substantiated. The economic, financial, cost, process and complex approaches to determining efficiency are considered in detail. The advantages and disadvantages of each of these approaches have been identified and substantiated. The basic criteria for the formation of efficiency of enterprises and organizations are considered. These include such important concepts for the effective operation of the enterprise as effectiveness, productivity, economy and effect. Each of these concepts is considered in detail, their fundamental differences from the concept of «efficiency» are determined. Recommendations on the practical use of the results of the study are provided.

Вступ

Немає сумнівів в тому, що економічна ефективність являє собою стрижневе питання виробничо-комерційної діяльності в будь-якій сфері економіки. Це досить складна і відповідальна економічна категорія, якій притаманні безліч науково-методичних, теоретико-методологічних і практичних аспектів. Кожний з них потребує свого детального наукового опрацювання і методичного, і наукового, і практичного спрямування. Не дивлячись на значну увагу до проблем економічної ефективності багатьох дослідників [1–23], ця економічна категорія ще не отримала достатнього висвітлення як в науково-методичній, так і в практичній сферах. Для забезпечення потреб сталого розвитку виробничих процесів на промислових підприємствах конче необхідно мати більш чіткі і більш обґрунтовані поняття, визначення та категорії. На наш погляд, тільки при повному розумінні теоретико-методичної сутності категорії «економічна ефективність» стосовно конкретної виробничо-комерційної діяльності

може бути успішно використана в практичній роботі промислових підприємств та організацій.

Ефективність виступає індикатором розвитку та найважливішим його стимулом [7; 12; 18]. Підвищення ефективності діяльності – головне завдання менеджменту. Ефективність стає цільовим орієнтиром управлінської діяльності, спрямовує цю діяльність у русло обґрунтованості, виправданості та достатності.

Слід зазначити, що термін «ефективність» нині стає загальнонауковим, оскільки його активно застосовують як у природничих, і у суспільних науках. Проте вчені вкладають різний сенс у це поняття [6; 8; 19]. Наприклад, у фізиці, існують поняття ефективної маси, ефективної сили струму; у математиці – ефективної функції та ефективного доказу; в управлінні – ефективності організації та ін. [11]. Разом з тим, існує низка проблем, пов'язаних з різним тлумаченням та розумінням даного терміну вченими. Так, дуже часто і в теорії і на практиці дослідники плутають ефективність з іншими близькими до неї економічними категоріями [7; 9; 10; 13; 19; 20]. Тому виникає нагальна задача наукового обґрунтування процесу розмежування поняття ефективності від таких близьких до неї по економічному змісту категорій, як ефект, продуктивність, економічність, результативність, а також з оцінкою ефективності різних процесів та видів діяльності.

Термін «ефективний» характеризує суб'єкта господарської діяльності, який надає результат, що задовольняє поточний стан та розвиток як виробничої системи в цілому, так і її окремих складових [15]. Ефективність представляє собою надзвичайно важливий інтегральний індикатор розвитку виробничих систем, який при цьому виконує роль надзвичайно сильного мотивуючого фактору як для керівного складу підприємства, так і для кожного його рядового співробітника. Показники ефективності представляють собою мету, яку намагаються досягти керівники промислових підприємств з використанням раціональних управлінських рішень, надаючи їм обґрунтованість та доцільність.

1. Ефективність як економічна категорія

Проведемо більш детальне дослідження категорії «ефективність» та більш точно і більш обґрунтовано визначимо методологічні, методичні та практичні аспекти цієї економічної категорії. Результати такого дослідження дозволяють стверджувати, що до цього часу в економічній науці великою кількістю дослідників ще не сформований в повному обсязі єдиний науково і методично обґрунтований погляд на сутність економічної ефективності виробництва. Такий стан, у свою чергу, не надає в достатній мірі обґрунтованих можливостей сформулювати єдиний підхід до вироблення системи критеріїв та показників економічної

ефективності. Тому в певній мірі стає зрозумілим, чому в сучасній економічній літературі має місце багато різних методик і методичних підходів до оцінки економічної ефективності.

В цьому плані є доцільним розглянути історичну ретроспективу виникнення та формування досліджуваної категорії.

Ефективність, як термін, походить від терміну «ефект» (з лат. effectus), що означає виконання, дію, ефект, і позначає результат будь-яких дій, або враження, вироблене ким-небудь на будь-кого. Багатьма науковцями вважається, що поняття «ефективність» з'явилося першочергово в економічній діяльності. Даний термін можна знайти вже у наукових роботах Вільяма Петті [3], який є одним із фундаторів класичної політичної економії, а також в дослідженнях голови школи фізіократів Франсуа Кене [4]. Зауважимо з цього приводу, що названі науковці не розглядали поняття ефективності як самостійне. Вони використовували даний термін трохи в іншому значенні – у значенні результативності. При цьому вони використовували його для оцінювання різного роду державних або приватних заходів. В зв'язку з тим, що в той час інші суб'єкти управлінського процесу ще в повній мірі не вийшли на соціально-історичну сцену, то термін «ефективність» після своєї появи в науковій спільноті не увійшов одразу до практики вживання навіть серед практикуючих економістів.

Інший класик політекономії Давид Рікардо знову звертається до поняття ефективності [5]. Ним було здійснено спроби оцінки ефективності капіталу. У Рікардо термін «ефективність» використовується вже не в значенні результативність, як у Вільяма Петті та Франсуа Кене, а як ставлення результату до певного виду витрат, тобто. набуває вже певне специфічне значення, яке було дуже важливим в оцінці певних господарських дій з точки зору економіки. Якраз з цього часу поняття «ефективність» і набуває статусу економічної категорії» [3].

Ініціатором введенні в науковий обіг категорії «ефективність» вважається представник американської школи управління вчений Гаррінгтон Емерсон. Його визначення ефективності, запропоноване ще в 1911 році у відомій науковій праці [1] визначає цей термін як «...максимально вигідне співвідношення між сукупними витратами і економічними результатами» [1, с. 23]. Цей вчений вперше озвучив проблему щодо необхідності та доцільності використання комплексного (системного) підходу до вирішення завдання ефективного управління виробничими процесами. На його думку, ефективна продуктивність завжди надає максимальні результати при мінімальних витратах. Навпаки, праця з напругою надає максимальні результати лише при використанні ненормально важких умов. Пропозиції Г. Емерсона зводяться до того, що кожне підприємство може працювати з

максимальною ефективністю тільки в тому випадку, коли має місце фахово побудована і добре обладнана організація на чолі з грамотним менеджером, який впроваджує у виробничо-комерційну діяльність правильні принципи (табл. 1).

Аналізуючи принципи ефективності Г. Емерсона (табл. 1), можемо визначити їх основні позитивні сторони. По-перше, це систематизація принципів: Емерсон надає чіткі і конкретні принципи, які можна застосовувати для підвищення ефективності та продуктивності праці. По-друге, це практичні поради: його принципи базуються на практичних досвідчених рішеннях, які можуть бути корисними для розв'язання реальних проблем на роботі. По-третє, пропонувані ним принципи спрямовані на досягнення результату та покращення продуктивності, що може бути корисним для бізнесу та особистого розвитку.

Разом з тим, на нашу думку, слід визначити і певні недоліки системи принципів Г. Емерсона. По-перше, це відсутність універсальності. Те, що працює для однієї ситуації чи особи, може бути неефективним для іншої. Принципи Емерсона можуть не враховувати індивідуальні особливості або особливості робочого середовища. По-друге, не в повній мірі враховується людський фактор. Ці принципи часто зосереджені на підвищенні продуктивності праці та мінімізації витрат, що може привести до недостатнього уваги до інших важливих аспектів, таких як якість, задоволення працівників тощо. По-третє, незважаючи на те, що принципи спрямовані на підвищення продуктивності, вони можуть не завжди гарантувати відповідну якість продукції чи послуг. По-четверте, існує нагальна потреба в довгостроковій адаптації: принципи Емерсона можуть потребувати адаптації до конкретних умов і ситуацій, оскільки їх застосування не завжди є простим або очевидним.

Узагальнюючи розгляд принципів ефективності Г. Емерсона, можемо стверджувати, що вони можуть бути корисними як загальні орієнтири для організаційного управління, але важливо також розуміти їхні обмеження та потенційні недоліки для успішного застосування в конкретних умовах.

Поняття «ефективність» в теперішній час достатньо широко застосовується у різноманітних галузях науки та практики [13; 21; 23]. Воно є досить складною економічною категорією економіки, на його основі формуються чисельні економічні критерії важливості і оптимальності прийнятих рішень, що відображає процес закономірної зміни продуктивних сил у тісному взаємозв'язку з виробничими відносинами. В даний час визначення сутності ефективності як економічної категорії є надзвичайно важливим та актуальним, оскільки це впливає не тільки на вибір науково обґрунтованих показників та критеріїв ефективності, а і в значній мірі сприяє її підвищенню в різних сферах економічної діяльності [15; 22].

**Принципи ефективності виробництва за Г. Ермерсоном
та їх характеристика**

№	Назва принципу	Економічна характеристика сутності принципу
1	Точність визначення цілей і мети діяльності	Якщо співробітники не розуміють, в чому сенс діяльності і для чого вони працюють, то у них виникає невизначеність, яка згодом може вилитися в погіршення показників ефективності.
2	Здоровий глузд	Слід підтримувати творчий початок в організації та старанно виробляти позитивні ідеали, засновані на існуючих проблемах, з негайним вирішенням яких лише здоровий глузд і може впоратися.
3	Грамотне консультування	Будь-який прогрес обумовлений «компетентними порадами», неможливо все знати і робити самому
4	Дисципліна	Справжня дисципліна вимагає чіткого розподілу функцій: кожен управлінець і виконавець повинен чітко знати свої обов'язки; обізнаний, за що він відповідає, як і ким може бути заохочений або покараний
5	Справедливе ставлення до персоналу	Ставлення до персоналу на підприємстві має ґрунтуватися на здоровому глузді, на ідеалах, на принципі справедливості, а також з урахуванням інших принципів продуктивності і ефективності
6	Швидкий, надійний, повний, точний і постійний облік	На основі статистичних даних та аналізу можна спрогнозувати можливу прибутковість та рентабельність. За допомогою вивчення минулого прогноуються перспективи діяльності.
7	Логістика	Важливо мати на кожному підприємстві свій диспетчерський відділ, який буде координувати дії з усіма іншими відділами підприємства.
8	Графіки і норми роботи	Трудові норми не повинні суперечити законодавству країни, де розташоване підприємство. Повинні бути норми роботи і норми відпочинку, щоб співробітник не був перевтомлений, але і не лінувався працювати
9	Нормалізація умов	Тільки при дотриманні всіх норм, трудових норм, правил техніки безпеки, робота на підприємстві буде ефективною і люди будуть отримувати задоволення від своєї роботи.
10	Нормування операцій	Кожна справа повинна мати строго відведену кількість часу і витрат. Якщо це не так, це може призвести до хаосу у фірмі та погіршення продуктивності.
11	Типові інструкції	Для розвитку підприємства необхідно запам'ятовувати і документувати дії, які призводять до будь-якого позитивного досвіду. З цими документами ознайомлюються всі співробітники.
12	Винагорода за результативність	Для того, щоб люди добре працювали, у них повинні бути ідеали. Вони повинні мати надію на високу винагороду за свою діяльність, інакше ні зовнішні чуття, ні дух, ні інтелект не отримають ніякого стимулу

Джерело: авторська розробка на основі опрацювання [1]

Ефективність, як показник, що визначає точність, доцільність та економічну обґрунтованість обраного напрямку виробничої діяльності при прагненні до кінцевого бажаного результату, на наш погляд, повинна мати як кількісну, так і якісну визначеність. У нашому дослідженні ми робимо акцент безпосередньо на кількісному аспекті, який на даному етапі розвитку економічної думки є в більшій мірі актуальним, ніж якісний.

На наш погляд, ефективність характеризує функціонування системи не тільки з погляду співвідношення витрат і результатів функціонування системи. Слід також враховувати той факт, що ефективність – це певний вектор «правильного» напрямку розвитку. Тому поняття ефективності має включати у себе як короткостроковий аспект діяльності, так і довгострокові перспективи розвитку. Відповідно до цієї пропозиції, ефективність діяльності підприємства пропонуємо визначити, як таке співвідношення отриманого результату та витрат, ресурсів, яке дозволяє досягти конкурентоспроможності не тільки в поточний момент часу, а й забезпечує її в перспективі.

2. Формування та обґрунтування методичних підходів до оцінки ефективності діяльності підприємства

Проведене дослідження дозволяє сформулювати п'ять найбільш формалізованих підходів до визначення економічної сутності терміну «ефективність», і на їх основі запропонувати ряд ключових (базових) показників, практичне використання яких дозволяє отримати найбільш достовірну картину про економічний та фінансовий стан суб'єкта господарювання (підприємства чи організації) при обґрунтуванні ефективності його функціонування.

Перший підхід – *економічний*. Це найбільш поширений підхід, який в цей час використовується при економічному обґрунтуванні господарських рішень у виробничо-комерційній діяльності підприємств та організацій. Як ми вже звертали увагу, термін «ефективність» – універсальна категорія, яка застосовується у всіх сферах людської діяльності, тому має багато різних визначень. Автори досліджень ефективності в рамках економічного підходу [10; 16; 22] визнають цей термін як максимально вигідне співвідношення між сукупними витратами та економічними результатами. Звертаємо увагу на те, що такого роду визначення є найбільш поширеним в практиці економічної діяльності підприємств та організацій [20]. Дещо інше, більш вузьке визначення ефективності пов'язане з отриманим ефектом. «Ефективність – результативність процесу, операції, проекту, що визначається як відношення ефекту, результату до витрат, що зумовили його отримання» [13, с. 122]. Прихильники відносного визначення ефективності [7; 11; 23]

визначають її як відносний ефект, результативність процесу, операції, проекту, що визначаються як відношення ефекту, результату до витрат, витрат, що зумовили, забезпечили його отримання. Найбільше значення при використанні цього підходу надається ефективності управління ресурсами. Найчастіше економічний підхід застосовується визначення поточної ефективності основний діяльності організації. Ефективність тут сприймається як економічність і фізична результативність – визначення запропоноване витратним і потенційним підходами. Найбільш широко використовуваним способом оцінки при цьому є визначення рентабельності [8].

Економічний підхід до оцінки ефективності є фундаментальною економічною категорією, що вивчає відносини між виробництвом, розподілом та споживанням ресурсів з метою максимізації суспільного благополуччя. Цей підхід включає в себе різноманітні методи та інструменти для вимірювання та оцінки ефективності економічних процесів та діяльності. При його використанні мають місце суттєві переваги, але і певні недоліки, що відтворено на рис. 1.

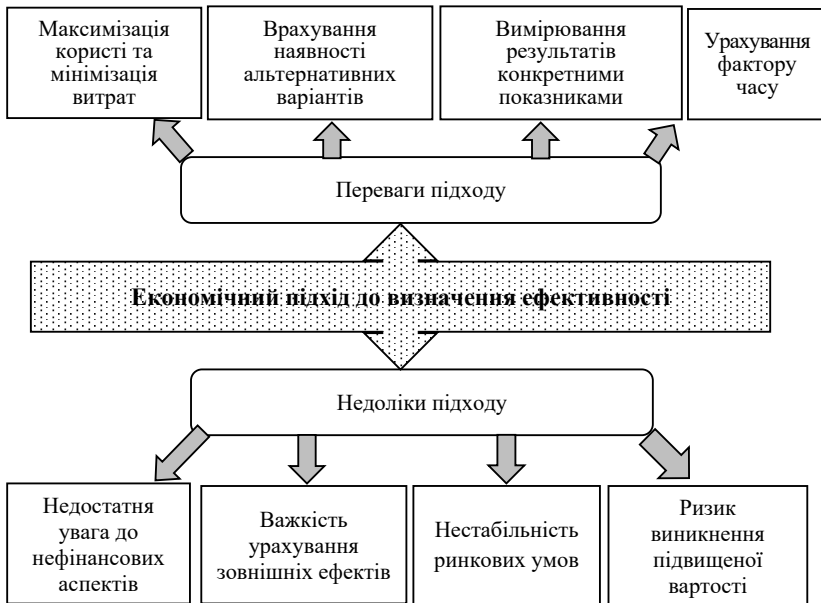

Рис. 1. Переваги та недоліки економічного підходу до визначення ефективності

Джерело: авторська розробка на основі опрацювання [9; 15; 19]

Економічний підхід дозволяє здійснювати обґрунтовані рішення з точки зору оптимального використання ресурсів та максимізації суспільного благополуччя. Він є важливим інструментом для аналізу економічних процесів та розробки стратегій управління ресурсами.

Другий підхід – *фінансовий* – бере за основу зіставлення витрат із ефектом грошових потоків. Так, фінансовий підхід є одним з ключових інструментів для оцінки ефективності діяльності підприємства або проекту. Цей підхід базується на аналізі фінансових показників, таких як прибуток, витрати, оборотні кошти, заборгованість і таке ін. Зазвичай застосовується широкий спектр фінансових методів, таких як рентабельність, чистий привід, коефіцієнти ліквідності і платоспроможності, щоб оцінити фінансове здоров'я підприємства і його здатність генерувати прибуток. Оцінка ефективності за фінансовим підходом може включати порівняння фінансових результатів з попередніми періодами, а також порівняння з аналогічними підприємствами у галузі. Це допомагає виявити сильні та слабкі сторони управління фінансами та зробити висновки про ефективність розглядуваної діяльності. Хоча фінансовий підхід є важливим інструментом, він не завжди дає повний образ ефективності. Наприклад, він не враховує нематеріальні активи, які також можуть мати значний вплив на успішність бізнесу. Тому його часто комбінують з іншими методами оцінки, такими як стратегічний аналіз, аналіз ринку та оцінка ризиків, для отримання більш повного зображення ситуації. Фінансовий підхід завжди застосовувався з метою оцінки ефективності інвестиційних вкладень. Проведене дослідження дозволило виявити певні переваги та недоліки фінансового підходу до визначення ефективності, які представлено нами на рис. 2.

Враховуючи представлені на рис. 2 переваги та недоліки, важливо враховувати його обмеження і комбінувати фінансовий підхід з іншими методами для отримання більш повного та об'єктивного уявлення про ефективність.

Третій підхід до оцінювання ефективності базується на створенні підприємством своєї власної ринкової *вартості*, відображаючи стратегічні цілі корпоративного менеджменту, який включає в себе потреб усіх стейкхолдерів сторін та підтримання балансу інтересів. На більш високому рівні оцінки використовується показник ринкової вартості підприємства, а первинна рентабельність виробництва представляється лише одним з можливих факторів, що впливають на вартість бізнесу. Вартісний підхід до оцінки ефективності є важливою економічною категорією, яка визначається через співвідношення між витратами та отриманими результатами або користю. Він орієнтований на вимірювання того, наскільки ефективно ресурси (як матеріальні, так і

людські) використовуються для досягнення поставлених цілей і завдань. Основна ідея вартісного підходу полягає в тому, щоб визначити, чи варто витратити ресурси (гроші, час, працю і таке ін.) на певну діяльність чи проект, оцінивши очікувані результати в порівнянні з вкладеними в нього витратами. Це дозволяє приймати обґрунтовані рішення щодо того, на які напрямки варто зосередити увагу та ресурси, а які можуть бути менш прибутковими. Вартісний підхід може включати оцінку різних аспектів, таких як фінансові витрати, відносний внесок у доходи чи результати, а також нефінансові фактори, такі як вплив на довкілля, соціальну відповідальність та репутацію. Використання вартісного підходу допомагає підприємствам та організаціям зробити більш обґрунтовані та стратегічні рішення в управлінні своїми ресурсами та проектами. На основі вивчення та узагальненні наукових праць, присвячених вартісному підходу до оцінки ефективності, виявлено основні його переваги та недоліки, які в наглядному представленні надано на рис. 3.

Рис. 2. Переваги та недоліки фінансового підходу до визначення ефективності

Джерело: авторська розробка на основі опрацювання [7; 16; 23]

Отже, як слідує з даних рис. 3, витратний підхід має свої переваги як інструмент для визначення ефективності, особливо коли необхідно швидко та чітко визначити вплив витрат на результати діяльності, але важливо також враховувати і його певні обмеження, комбінувати його використання з іншими методами та підходами для отримання більш повного та об'єктивного уявлення про ефективність, отримання комплексної та об'єктивної оцінки ефективності.

Рис. 3. Переваги та недоліки витратного підходу до визначення ефективності

Джерело: авторська розробка на основі опрацювання [14; 16; 21]

Четвертий підхід – *процесний* – побудований на посиленні співпраці між суб'єктами управління, інтенсифікації зв'язків між ними. Процесний підхід до визначення ефективності спрямований на аналіз та оптимізацію окремих процесів або послідовностей дій на підприємстві з метою досягнення кращих результатів. Сутність цього підходу полягає в тому, щоб розглядати діяльність підприємства як сукупність взаємопов'язаних процесів, кожен з яких має свою мету, ресурси, вхідні та вихідні дані, а також послідовність дій, спрямувати увагу на оптимізацію конкретних

процесів, які впливають на результативність організації в цілому, та досягнення кращих результатів через систематичні зміни та покращення. Процеси, що проходять на підприємстві, забезпечують існування видів його діяльності, які у свою чергу формують показники. І виходить, що якщо покращити якість процесів, то підсумковий результат покращиться як наслідок.

Процесний підхід передбачає ідентифікацію та визначення ключових процесів, які відображають основні функції та операції організації. При цьому аналізується ефективність кожного процесу, включаючи його продуктивність, якість результатів, витрати ресурсів та інші ключові параметри. На основі результатів аналізу визначаються можливості для покращення кожного процесу. Це може включати вдосконалення процесу, зменшення витрат чи підвищення якості продукції чи послуг. Оптимізація процесів передбачає впровадження змін у внутрішніх процесах, системах, процедурах та структурах організації з метою досягнення кращих результатів. Після впровадження змін проводиться моніторинг та оцінка результатів, щоб переконатися, що вони відповідають поставленим цілям та досягнуті покращення в ефективності.

Сформовані нами переваги та недоліки витратного підходу до визначення ефективності представлено на рис. 4.

П'ятий підхід є *комплексом* з усіх вище перелічених підходів. Сутність комплексного підходу до визначення ефективності полягає в тому, щоб розглядати ефективність не лише з одного певного кута, але з урахуванням різноманітних аспектів, факторів та показників, які впливають на діяльність організації чи проекту. Цей підхід визнає весь запропонований спектр показників – і фінансові, і вартісні, і нефінансові – пов'язує їх і приводить до єдиної системи. У комплексному підході використовуються різноманітні показники для оцінки ефективності, включаючи фінансові, нефінансові, процесні, соціальні та екологічні показники. Комплексний підхід поєднує в собі різні методи та підходи до визначення ефективності, такі як фінансовий, процесний, стратегічний, соціальний та екологічний підходи. Замість окремого аналізу окремих аспектів, комплексний підхід спрямований на аналіз системи в цілому, враховуючи взаємозв'язки та взаємодії між різними складовими. Комплексний підхід враховує потреби та інтереси різних зацікавлених сторін, таких як акціонери, клієнти, співробітники, суспільство та середовище. Комплексний підхід спрямований на досягнення не лише короткострокових цілей, але й підтримку сталого розвитку, збалансовуючи економічні, соціальні та екологічні аспекти. В цілому, сутність комплексного підходу полягає в інтегрованому та всебічному розгляді ефективності, що дозволяє отримати більш повне та об'єктивне уявлення про результативність діяльності організації чи проекту.

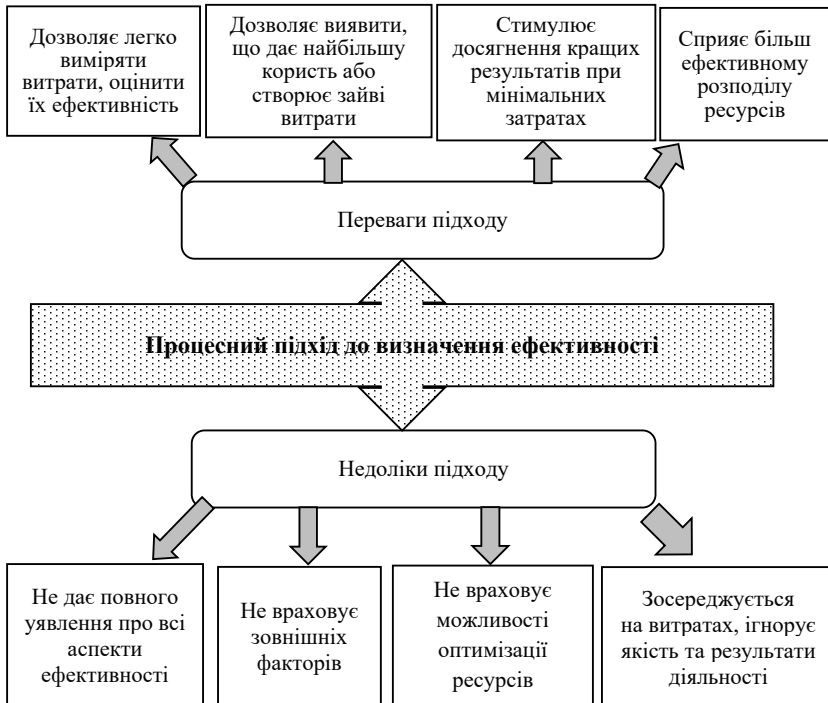

Рис. 4. Переваги та недоліки процесного підходу до визначення ефективності

Джерело: авторська розробка на основі опрацювання [13; 17; 22]

Аналіз практики використання комплексного підходу до оцінки ефективності свідчить не тільки про його суттєві переваги, але і про певні складнощі та недоліки, які притаманні будь-якому методичному підходу (рис. 5).

На рис. 5 представлено виявлені нами основні переваги та недоліки комплексного підходу до оцінювання ефективності.

На наш погляд, початок комплексного підходу в економічній думці ще на початку 1990-х років поклали відомі американські вчені Нортон і Каплан своєю концепцією збалансованої системи показників, що передбачає організацію такої системи стратегічного планування, яка дозволила б направити всю діяльність компанії на реалізацію стратегічних задумів та рішень шляхом вирішення повсякденних завдань. У цій концепції особлива увага приділяється відповідальності кожної окремої ланки – підрозділу, відділу, співробітника. Для цього

необхідно встановити чітко визначені стратегічні (ключові) показники ефективності – KPI (key performance indicators) в чисельному вимірі. Перевага концепції збалансованої системи показників полягає в тому, що вона дозволяє керівництву підприємства отримати повне уявлення про свій бізнес, уникнути виникнення критичних ситуацій, а також спростити систему взаємодії між різними організаційними рівнями в компанії.

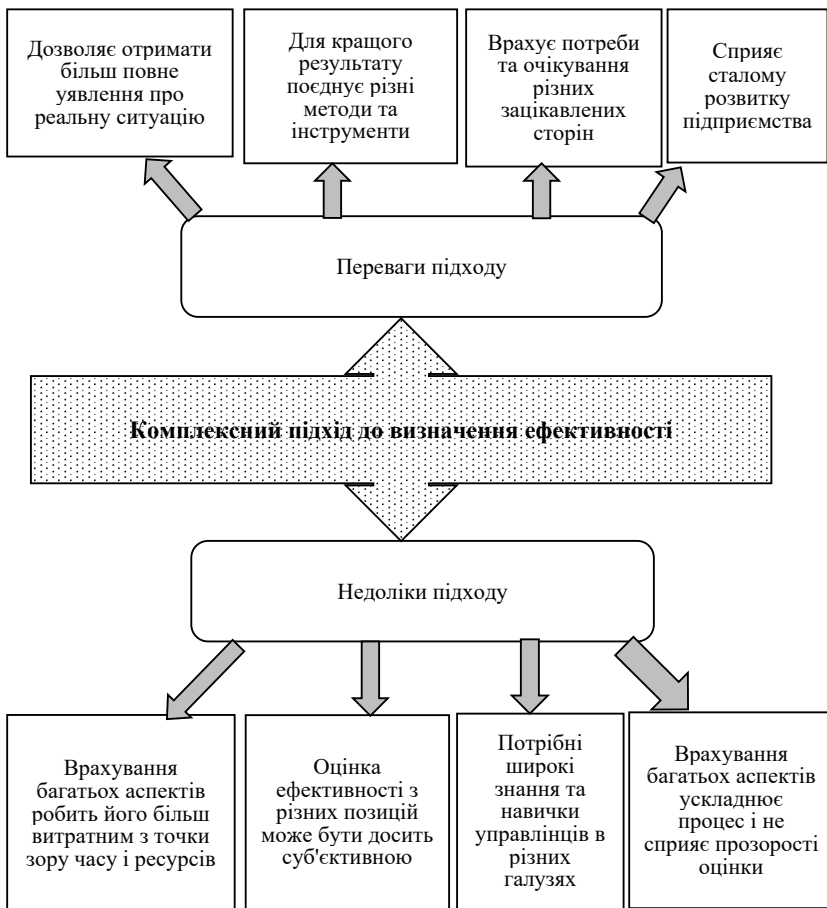

Рис. 5. Переваги та недоліки комплексного підходу до визначення ефективності

Джерело: авторська розробка на основі опрацювання [8; 9; 12]

Таким чином, на основі проведеного огляду підходів до оцінки ефективності діяльності організації, можна зробити висновок про те, що в стрункій системі оціночні показники повинні виражати не тільки досягнутий кількісно вимірний результат діяльності підприємства, але і спосіб, яким він був досягнуто. Основним принципом формування системи показників оцінки ефективності є співвідношення отриманого кінцевого результату та його економічного ефекту – безпосередньо прибутку із витраченими ресурсами.

3. Дослідження критеріїв ефективності діяльності підприємства

Виходячи з результатів проведеного дослідження, можемо стверджувати, що термін «ефективність» комплексно інтегрує в собі низку надзвичайно важливих показників, які в певному припущенні пропонуємо називати критеріями ефективності (рис. 6).

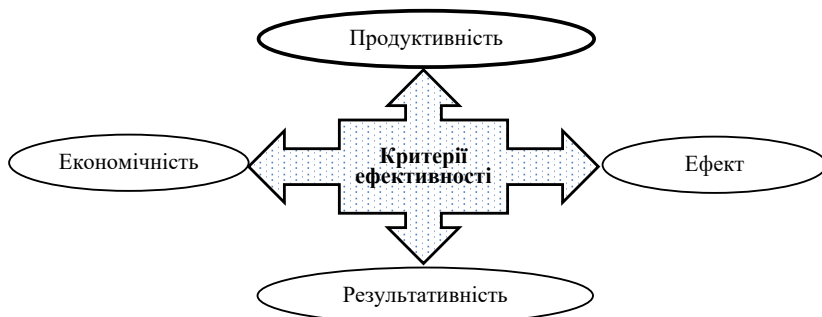

Рис. 6. Базові критерії ефективності діяльності підприємства

Джерело: авторська розробка

Критерії ефективності – це об’єктивні стандарти або мірила, за якими можна оцінити досягнення мети або результативність певної виробничо-комерційної діяльності, процесу чи проекту. Представлені на рис.5 критерії носять в певній мірі і самостійний характер. Більш того, ці критерії досить часто в науково-методичній і практичній діяльності підприємств і організацій і в сукупності і кожний окремо так чи інакше використовуються для характеристики виробничо-комерційної діяльності підприємств та організацій. Виходячи з цих посилок, можемо стверджувати, що дуже близьким за методичним змістом до категорії «ефективність» (efficiency): є інші категоріальні поняття: «економічність» (economy), «продуктивність» (productivity), «ефект» (effect) та «результативність» (effectiveness), які з різних сторін і з різних точок зору

проводять економічну оцінку виробничо-господарської діяльності підприємств та організацій (рис. 7).

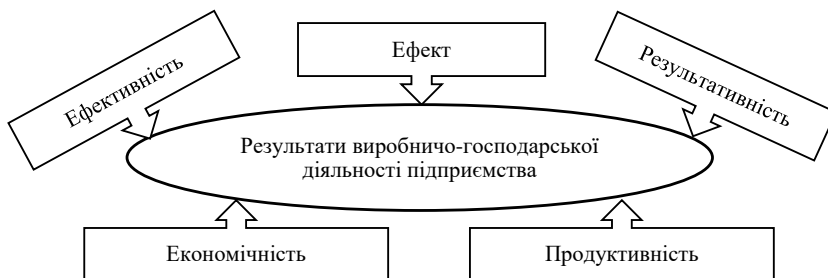

Рис. 7. Основні економічні категорії, що здійснюють економічну оцінку виробничо-господарської діяльності підприємств та організацій

Джерело: авторська розробка

Досить часто ці поняття деякі автори використовують як синоніми, але, на нашу думку, не зважаючи на близькість економічного змісту цих понять вони далеко не тотожні. Тому є нагальна потреба провести науково-методичне ідентифікування вказаних термінів з метою їх більш чіткого розмежування при теоретичному та практичному використанні в науковому обігу. В плані проведеного дослідження нас в більшій мірі цікавить відмінність цих термінів від поняття ефективності виробничого процесу.

Продуктивність і ефективність – це дві поняття, які часто використовуються в управлінні та економічній теорії для оцінки різних аспектів діяльності, особливо в бізнесі та виробництві, для оцінки результативності в інших сферах діяльності, таких як державне управління та інші. Продуктивність вимірює відношення між виходом (тобто кількістю виробленої продукції або послуги) і вхідними ресурсами (такими як час, праця, капітал, матеріали, енергія тощо). Аналітично продуктивність визначається як співвідношення виходу (або результату) до входу (або ресурсів), які були використані для досягнення цього результату. Категорія «продуктивність» включає в себе різноманітні теоретичні і методичні аспекти, що досліджуються і використовуються для оцінки та підвищення результативності трудової діяльності. Основні теоретико-методичні чинники, що впливають на розуміння та оцінку продуктивності наведено на рис. 8.

Представлені на рис. 8 теоретико-методичні чинники взаємодіють між собою і використовуються для розробки стратегій підвищення

продуктивності на різних рівнях – від індивідуального до організаційного та макроекономічного. Це означає, що категорія «продуктивність» включає в себе різноманітні теоретичні та методичні аспекти, які допомагають розуміти, вимірювати та підвищувати ефективність роботи людей, процесів та систем.

Основна ідея продуктивності полягає в тому, як ефективно використовуються ресурси для досягнення певного виробничого результату. Наприклад, якщо підприємство витрачає менше коштів на виробництво одиниці продукції (зменшення витрат), при цьому зберігаючи якість та кількість продукції, то її ефективність підвищується. Або якщо фермер вирощує більше овочів за той самий час із тими ж самими витратами на матеріали і працю, то його продуктивність збільшується. Цей показник фокусується на кількості або якості продукції або послуги, яку можна отримати за певний час або за витрачені ресурси.

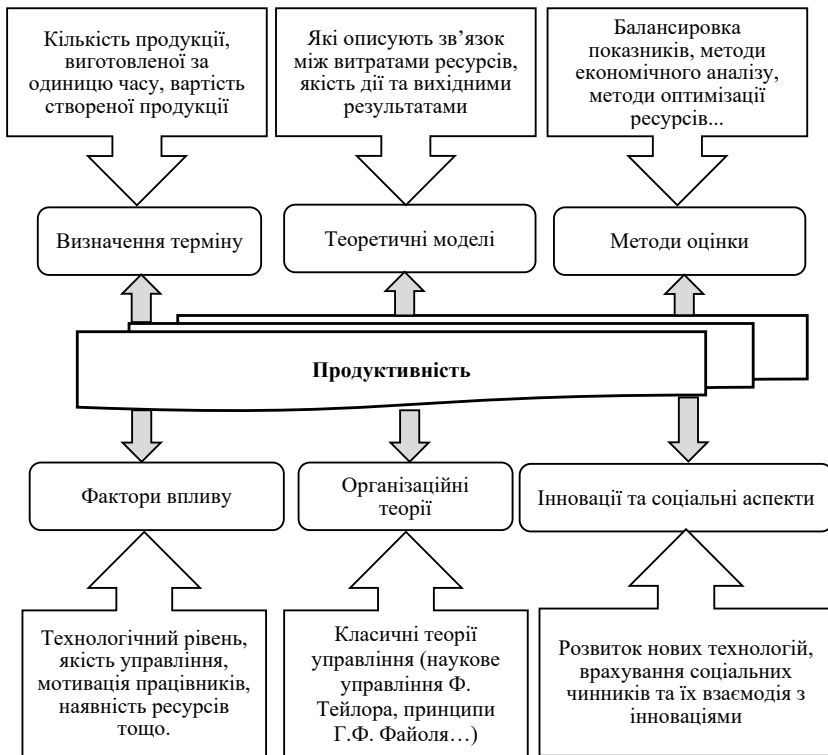

Рис. 8. Теоретико-методичні чинники категорії «продуктивність»

Джерело: авторська розробка

Продуктивність, як економічний термін, використовується науковцями і практиками в різних сферах, найбільш популярними з яких представлено нами на рис. 9.

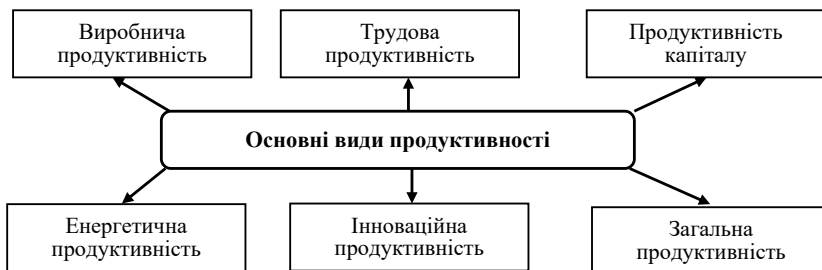

Рис. 9. Основні різновиди продуктивності

Джерело: авторська розробка

Оцінювання рівня продуктивності в кожній сфері має свої особливості, що рекомендується враховувати при визначенні її рівня. Наші рекомендації з цього приводу можуть бути зведено до наступного:

- *виробнича продуктивність* – вимірюється відношенням між кількістю вироблених товарів або послуг і витратами на їх виробництво. Наприклад, якщо компанія виробляє більше одиниць товарів за одиницю часу при тих самих витратах, її виробнича продуктивність зростає;

- *трудова продуктивність* вимірює ефективність використання праці. Трудова продуктивність може бути оцінена як результат роботи (кількість виробленої продукції) працівників за одиницю часу або як вартість продукції на одного працівника;

- *продуктивність капіталу* вимірює, як ефективно використовується капітал (гроші, машини, обладнання тощо) для виробництва товарів і послуг;

- *енергетична продуктивність* оцінює співвідношення між виробленою продукцією і кількістю витраченої енергії;

- *інноваційна продуктивність* оцінюється співвідношенням між інноваційними зусиллями та виробничим результатом.

- *загальна продуктивність ресурсів* вимірює ефективність використання всіх ресурсів (праці, капіталу, матеріалів) у виробництві. Вона визначає, наскільки виробництво зростає при зміні усіх ресурсів.

Основна різниця між продуктивністю і ефективністю полягає в тому, що продуктивність орієнтована на вимірювання виробничого виходу (результату) за витратами ресурсів, тоді як ефективність оцінює, наскільки добре використовуються ці ресурси для досягнення певних

цілей або результатів, тобто вона вимірює ефективність використання ресурсів для досягнення конкретного результату. Продуктивність може бути підвищена шляхом оптимізації використання ресурсів (ефективність), але ефективність також може бути досягнута шляхом зниження витрат (без змін у виробничому результаті).

На наш погляд, при дослідженні відмінностей термінів продуктивність та ефективність слід в більшій мірі звертати увагу на те, що продуктивність оцінюється як співвідношення результату до витрат, тоді як ефективність більше фокусується на ефективному використанні ресурсів для досягнення певного результату або мети за мінімальними витратами ресурсів. Вона оцінює, наскільки добре (оптимально) використовуються ресурси для досягнення певного результату. Продуктивність визначає, наскільки ефективно використовуються ресурси для створення результату, тоді як ефективність визначає, наскільки ефективно використовуються ресурси для досягнення бажаного результату при мінімальних витратах.

Підвищення продуктивності є важливим для підприємств, оскільки воно дозволяє збільшувати виробництво або послуги при зменшенні витрат на одиницю продукції. Це може призводити до зростання прибутковості, конкурентоспроможності та ефективності в бізнесі та економіці загалом.

Терміни «ефективність» та «результативність» використовуються в управлінні та оцінці діяльності організацій чи проєктів. Вони описують різні аспекти досягнення цілей, мають багато спільного, але мають певні відмінності в своїй інтерпретації.

Результативність в нашому розумінні – це здатність до досягнення бажаних результатів або досягнення поставлених цілей. У більш загальному сенсі, це ефективність або успішність у досягненні чогось конкретного. Термін «результативність» часто використовується в різних контекстах, включаючи бізнес, спорт, освіту та інші сфери діяльності, для вимірювання та оцінки продуктивності чи досягнень. З використанням цієї категорії вимірюється, наскільки успішно об'єкт (наприклад, фахівець, група осіб, проєкт, організація або система) досягає своєї мети або конкретних результатів у відповідності до очікувань та може бути виміряна за допомогою різних метрик, таких як час, гроші, якість виконаної роботи тощо. У бізнес-діяльності результативність може означати досягнення поставлених цілей з мінімальними затратами ресурсів, такими як час, гроші або праця, може оцінюватися за прибутковістю, часом на ринку, задоволеністю клієнтів тощо. Вона оцінюється через вимірювання результатів у відповідності до початкових планів або очікувань. У спорті результативність може вимірюватися кількістю перемог, досягнених цілей чи показників ефективності в

порівнянні з попередніми результатами. У науці та освіті результативність може оцінюватися на основі наукових досягнень, публікацій, чи навчальних показників. В деяких випадках результативність тотожна по змісту оцінки продуктивності. Найбільш популярні в практиці виробничо-комерційної діяльності підприємств та організацій науково-методичні підходи оцінювання результативності представлено на рис. 10.

Рис. 10. Методичні підходи до оцінки результативності виробничо-комерційної діяльності підприємства та організацій

Джерело: авторська розробка

Взагалі, поняття результативності використовується для визначення того, наскільки ефективно або успішно досягнуті певні цілі чи результати. В багатьох випадках топ-менеджмент намагається рахувати окремі, найбільш значущі для підприємства результати діяльності підприємства, найбільш важливі з яких відтворено на рис. 10. Більш детальний зміст позицій на рис. 10 може бути зведено до наступного:

- *досягнення цілей*: вимірювання того, наскільки об'єкт досягає встановленої мети;
- *ефективність використання ресурсів*: оцінка того, як добре ресурси, такі як час, кошти, матеріали, праця, використовуються для досягнення результатів;
- *якість результатів*: оцінка досягнутих результатів з точки зору їхньої якості, відповідності вимогам або очікуванням;
- *продуктивність*: вимірювання кількості результатів, отриманих від певної кількості вкладених ресурсів;
- *інноваційність*: визначення рівня новаторства або креативності, використаного для досягнення результатів.

– *стійкість результатів*: оцінка того, як тривалі та стійкі є досягнуті результати.

Результативність важлива в управлінні бізнесом, проектами, урядовою діяльністю та іншими сферами, де важливо досягати конкретних цілей та вимог. Це допомагає оцінити ефективність діяльності, вдосконалити процеси та приймати рішення щодо подальших дій.

Петер Друкер визначає результативність як «...мінімальну умову виживання підприємства», а ефективність – як «основу успіху підприємства» [15, с. 42].

Основна відмінність полягає в тому, що ефективність – це процес досягнення результатів, тоді як результативність – це фактично досягнені результати. І хоча ефективність часто призводить до результативності, вони не завжди ідентичні. Тому результативність визначається результатами, а ефективність визначається співвідношенням між результатами та ресурсами, витраченими на їх досягнення. Наприклад, можливо, певна діяльність була ефективною з точки зору управління ресурсами, але не призвела до необхідних результатів. Іншими словами, ефективність може бути засобом досягнення результатів, але сама по собі не гарантує їх. Тому, на наш погляд, різниця між ефективністю та результативністю полягає в тому, що ефективність визначає, наскільки ефективно було досягнуто цілі або результату, тоді як результативність оцінює сам факт досягнення цього результату чи цілі. Для успішної діяльності або проекту важливо бути як ефективним, так і результативним, тобто досягати поставлених цілей ефективно і забезпечувати реальні позитивні результати. Ефективність, на наш погляд, представляється більш широким поняттям чим результативність, так як враховує при своєму визначенні не тільки результати, а і необхідні для їх досягнення витрати.

Ефективність і економічність є двома важливими поняттями, що використовуються для оцінки результатів діяльності в різних сферах діяльності, таких як бізнес, виробництво, державне управління, управління ресурсами. Ці поняття часто використовуються як синоніми, але, разом з тим, вони також (як і попередні розглянуті нами категорії) мають різний теоретико-методичний та практичний зміст.

Економічність – це характеристика ефективного використання ресурсів для досягнення певних цілей або задоволення певних потреб. У контексті економіки, це означає, що якщо певна система (наприклад, підприємство, господарство, держава) досягає своїх цілей або задовольняє свої потреби, витрачаючи мінімальну кількість ресурсів, вона вважається економічною. Економічність може вимірюватися в різних аспектах, таких як вартість, час, енергія, матеріали тощо (рис. 11).

Рис. 11. Теоретико-методичні аспекти вимірювання економічності

Джерело: авторська розробка

Загалом, економічність вимірюється через різні аспекти витрат, продуктивності та результатів, з метою оцінки того, наскільки ефективно використовуються ресурси для досягнення поставленої мети. Ці аспекти можуть варіювати залежно від контексту, але загальна ідея полягає в тому, щоб ефективно виміряти, як економічні ресурси використовуються для досягнення конкретних цілей та завдань. Вони допомагають оцінити ефективність використання ресурсів і можливості для забезпечення стабільної економічної діяльності підприємства.

Економічність стає особливо важливою в умовах обмежених ресурсів, коли необхідно максимізувати результат при мінімальних витратах, тобто в більшій мірі зосереджена на витратах ресурсів, необхідних для досягнення певних результатів.. Ефективне управління ресурсами, оптимізація процесів та зменшення витрат допомагають досягти економічності в будь-якій сфері. На наш погляд, економічність відноситься до здатності господарських систем, підприємств або індивідуальних дій досягати максимального результату (прибутку, користі, виробництва) при мінімальних витратах ресурсів (грошей, часу,

енергії, матеріалів). Основна ідея економічності полягає в оптимізації використання ресурсів для досягнення певних цілей. Економічність може включати оптимізацію витрат, управління ризиками, зниження витрат і збільшення прибутковості. Категорія «економічність» може бути застосована в різних сферах і має широкий спектр використання. Деякі найбільш широко представлені в економічній діяльності підприємств напрямки використання цієї категорії наведено на рис. 12.

Рис. 12. Напрямки використання категорії «економічність»

Джерело: авторська розробка

Як слідує з даних рис. 12, використання категорії «економічність» може бути дуже широким і варіюватися залежно від конкретної ситуації та мети. В цілому, цей підхід допомагає ефективно використовувати ресурси та забезпечувати сталий економічний розвиток. Виявлені нами напрямки показують широке застосування концепції «економічність» у різних сферах діяльності, де важливо досягнення ефективності використання ресурсів і максимізація економічного результату.

Отже, ефективність більше орієнтована на результат з найменшими витратами (які можуть включати час, гроші, зусилля та інші ресурси), тоді як економічність зосереджується на витратах, необхідних для досягнення цього результату і фокусується на мінімізації витрат ресурсів з точки зору їх вартості і доступності для досягнення мети чи задоволення певних потреб.

Таким чином, основна відмінність між ефективністю і економічністю полягає в тому, що ефективність оцінює досягнення мети чи результату, а економічність – спосіб, яким цей результат досягається з точки зору оптимального використання ресурсів. У практичному контексті, досягнення високого рівня ефективності зазвичай включає досягнення економічності, але вони є різними аспектами оцінки результативності системи чи процесу.

Найчастіше поряд з терміном «ефективність» використовується поняття «ефект». Різниця між ефективністю та ефектом полягає в їх науково-теоретичному та аналітичному визначенні, а також в способах і методах застосування в економічній діяльності підприємства та організацій.

Ефект – це конкретний аналітичний результат очікування виробничої системи при виконанні якогось конкретного цілеспрямованого виробничого чи іншого процесу. Зокрема, на наш погляд, при розгляді виробничого процесу його результатом може бути певний матеріальний або інтелектуальний продукт з завчасно визначеним переліком техніко-економічних та споживчих характеристик, призначення яких – задовольняти ринкові потреби потенційного споживача. На цьому етапі ефект має тільки первинну (потенційну) виробничу форму. В подальшому, якщо вироблений продукт буде успішно реалізований на цільовому ринку і підприємство отримає прибуток, який буде достатній за розміром для забезпечення необхідного рівня рентабельності виробництва – ми вже маємо справу з вторинним ефектом, який зазвичай оцінюється в грошовому вигляді (рис. 13). Ефект вказує на зміну або результат, який виникає внаслідок певної дії чи впливу. Це може бути позитивний, негативний або нейтральний результат. Наприклад, застосування нової стратегії маркетингу може мати ефект у вигляді збільшення продажів товарів або послуг (позитивний ефект), зменшення попиту на товар (негативний ефект) або взагалі відтворювати відсутність змін (нейтральний ефект). Ефект відноситься до здатності досягати бажаних результатів або впливу, що надає можливості оцінити наскільки успішно досягнуті поставлені цілі чи задачі. Наприклад, якщо продукт або послуга досягає своїх цілей, які поставлені компанією або споживачем (наприклад, забезпечує задоволення клієнтів або приносить прибуток), то це є показником ефекту.

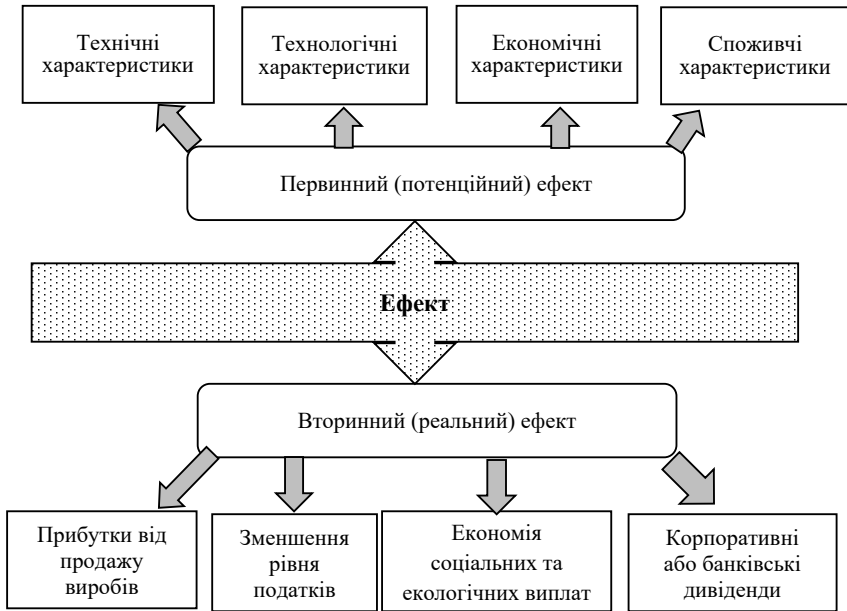

Рис. 13. Стадії формування економічного ефекту на промисловому підприємстві

Джерело: авторська розробка

Отже, хоча обидва терміни, які нами аналізуються, пов'язані з результатами, «ефективність» зазвичай стосується оптимізації витрат ресурсів для досягнення цих результатів, тоді як «ефект» простежується у впливі або результаті дії. Тому, на нашу думку, головна відмінність між ефективністю та ефектом полягає в тому, що ефективність орієнтована на оптимізацію витрат ресурсів для досягнення результатів, тоді як ефект оцінює самі результати або вплив досягнених цілей чи задач.

Теоретико-методичне дослідження сутності економічних понять «ефективність», «результативність», «продуктивність», «економічність» та «ефект» свідчить про те, що ці поняття в економічних та управлінських науках використовуються для вимірювання та оцінки різних аспектів діяльності. Основні відмінності між цими поняттями полягають у спрямованості: ефективність – спрямована на оптимальне використання ресурсів, економічність – на оптимальне використання ресурсів з урахуванням вартості, продуктивність – на результат використання ресурсів, ефект – на конкретний результат (у вартісному вигляді) дії, а результативність – на досягнення цілей і результатів.

Висновки

1. Розглянуто історичну ретроспективу виникнення та формування категорії «ефективність». Проведено теоретико-методичний аналіз дванадцяти принципів ефективності Г.Емерсона, запропонованих ним ще в 1911 році.

2. Розкрито сутність терміну «ефективність» та надано авторське його визначення. Запропоновано ефективність діяльності підприємства визначити, як співвідношення результату та витрат, що дозволяє досягти конкурентоспроможності не тільки в поточний момент часу, а й забезпечує її в перспективі.

3. Обґрунтовано основні напрямки визначення та оцінювання ефективності діяльності підприємства. Детально розглянуто економічний, фінансовий, вартісний, процесовий та комплексний підходи до визначення ефективності. Виявлено та обґрунтовано переваги та недоліки кожного з цих підходів.

4. Досліджено базові критерії формування ефективності діяльності підприємств та організацій. До них віднесено такі важливі для ефективної діяльності підприємства поняття, як результативність, продуктивність, економічність та ефект.

5. Детально розглянуто кожне з цих понять, визначено їх принципові відмінності від поняття «ефективність», розроблено пропозиції щодо сфер використання кожного з критеріїв ефективності діяльності підприємства.

Список використаних джерел:

1. Emerson H. The twelve principles of efficiency. New York : The Engineering magazine, 1912. 423 p.
2. Grafton R. Q., Squires D., Fox K. J. Private property and economic efficiency: a study of a common-pool resource. *Journal of Law and Economics*. 2000. Vol. 43. No. 2. P. 679–714.
3. John D. Martin, J. William Petty, and James S. Wallace “Value-Based Management with Corporate Social Responsibility” 2009 ISBN-13: 9780195340389
4. Quesnay, F. (1750). *Traite des effets et de l’usage de la saignée*. Paris: Veuve d’Houry
5. Ricardo, D. On the Principles of Political Economy and Taxation. The Works and Correspondence of David Ricardo. Edited by Piero Sraffa with the Collaboration of M. H. Dobb. V. 1. Indianapolis : Liberty fund, 2004. 447 p.
6. Білецька К. Ю. Сутність категорії "Економічна ефективність виробництва". *Вісник ХНТУСГ імені Петра Василенка*. 2014. Вип. 150. С. 74–81.
7. Герєга Г. Ф. Співвідношення понять ефективності та результативності функціонування підприємств // *Науковий вісник НЛТУ України*. 2013. Вип. 23.15. С. 196–201. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnltnu_2013_23.
8. Говорушко Т. А. Ефективність як економічна категорія. *Наукові праці НУХТ*. 2007. № 20. С. 74–76.

9. Гупало А. О. Визначення змісту понять: «ефект», «ефективність» та «результативність». *Проблеми формування нової економіки XXI століття* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., 21–22 груд. 2012 р. С. 6–9.
10. Демченко А. О., Момот О. І. Про сутність понять "ефективність" та "результативність" в економіці. *Екон. вісник Донбасу*. 2013. № 3. С. 207–210.
11. Семець Ю. Г. Економічна ефективність як основа підприємства. *Вісник НУ "Львівська політехніка"*. 2013. № 769. С. 156–160.
12. Капінус Л. В. Теоретичні основи сучасної концепції продуктивності. Наукові праці НУХТ. 2007. № 22. С. 116–119.
13. Косянчук Т. Ф., Галкіна Ю. Г., Результативність діяльності підприємства та її діагностика. *Вісник ХНУ*. 2009. № 3. Т. 1 С. 121–124.
14. Кравченко Х. В. Сутність економічної категорії ефективності та визначення її на транспорті. *Зб. наук. праць ДНУЗТ ім. В.Лазаряна*. 2014. Вип. 8. С. 48–55.
15. Лігоненко Л. О. Дискусійні питання щодо трактування сутності та співвідношення понять «ефективність» і «результативність» управління підприємством. *Актуальні проблеми економіки*. 2008. № 10. С. 207–216.
16. Морщенок Т. С., Біляк О. М. Огляд підходів до визначення економічної сутності поняття "ефективність". *Екон. вісник ЗДА*. 2016. Вип. 1. С. 7–13.
17. Осипов В. І. Дослідження категорії «ефективність» в системі соціально-економічного розвитку суспільства. *Ринкова економіка*. 2016. № 1. Т. 15. С. 49–66.
18. Отенко І. П. Ефективність як основне поняття та критерій діяльності підприємства. *Бізнес-інформ*. 2020. № 6 (509).
19. Перерва П. Г., Кравчук А. В. Дослідження категорій "ефективність", "результативність" та "економічність". *Стратегічні перспективи розвитку економічних суб'єктів в нестабільному економічному середовищі* : зб. тез наук. робіт 2-ї Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. з міжнар. участю, 28–30 листопада 2017 р. / Кременчуцький нац. ун-т ім. М. Остроградського. Кременчук, 2017. С. 149–152.
20. Перерва П. Г., Кравчук А. В. Ефективність як економічна категорія. *Вісник НТУ "ХПІ" (економічні науки)*. 2018. № 15. С. 137–143.
21. Полегенька М. А. Теоретична сутність економічної категорії "ефективність". *Агросвіт*. 2016. № 10. С. 69–74.94.
22. Череп А. В., Стрілець Є. М. Ефективність як економічна категорія. *Ефективна економіка*. 2013. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_1_26
23. Щербатюк В. В. Суть ефективності як економічної категорії. *Економіка і організація управління*. 2016. № 4 С. 390–395.

References:

1. Emerson H. (1912) The twelve principles of efficiency. New York : The Engineering magazine, 423 p.
2. Grafton R. Q., Squires D., Fox K. J. (2000) Private property and economic efficiency: a study of a common-pool resource. *Journal of Law and Economics*, vol. 43, no. 2, pp. 679–714.
3. John D. Martin, J. William Petty, and James S. Wallace “Value-Based Management with Corporate Social Responsibility” 2009 ISBN-13: 9780195340389
4. Quesnay, F. (1750). *Traite des effets et de l'usage de la saignee*. Paris: Veuve d'Houry
5. Ricardo, D. (2004) *On the Principles of Political Economy and Taxation*. The Works and Correspondence of David Ricardo. Edited by Piero Sraffa with the Collaboration of M. H. Dobb. V. 1. Indianapolis : Liberty fund, 447 p.

6. Biletska K. Yu. (2014) Sutnist katehoriyi "Ekonomichna efektyvnist vyrobnytstva" [The essence of the category "Economic efficiency of production"]. *Visnyk KHNTUS-H imeni Petra Vasylenka*, vyp. 150, pp. 74–81.
7. Hereha H. F. (2013) Spivvidnoshennya ponyat efektyvnosti ta rezultatyvnosti funktsionuvannya pidpryyemstv [Correlation of the concepts of efficiency and effectiveness of the functioning of enterprises]. *Naukovyy visnyk NLTU Ukrainy*, vyp. 23.15, pp. 196–201. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnltsu_2013_23.
8. Hovorushko T. A. (2007) Efektyvnist' yak ekonomichna katehoriya [Efficiency as an economic category]. *Naukovi pratsi NUKHT*, no. 20, pp. 74–76.
9. Hupalo A. O. (2012) Vyznachennya zmistu ponyat: «efekt», «efektyvnist» ta «rezultatyvnist» Definition of the content of concepts: "effect", "effectiveness" and "effectiveness". *Problemy formuvannya novoyi ekonomiky KHKHI stolittya : materialy V Mizhnar. nauk.-prakt. konf.*, 21–22 hrud. 2012 r. P. 6–9.
10. Demchenko A. O., Momot O. I. (2013) Pro sutnist ponyat "efektyvnist" ta "rezultatyvnist" v ekonomitsi [On the essence of the concepts "efficiency" and "effectiveness" in economics]. *Ekon. visnyk Donbasu*, no. 3, pp. 207–210.
11. Yemets Yu. L. O. (2013) Ekonomichna efektyvnist yak osnova pidpryyemstva [Economic efficiency as the basis of the enterprise]. *Visnyk NU "Lvivska politekhnik"*, no. 769, pp. 156–160.
12. Kapinus L. V. (2007) Teoretychni osnovy suchasnoyi kontseptsii produktyvnosti [Theoretical foundations of the modern concept of productivity]. *Naukovi pratsi NUKHT*, no. 22, pp. 116–119.
13. Kosyanchuk T. F., Halkina Yu. H. (2009) Rezultatyvnist diyalnosti pidpryyemstva [Performance of the enterprise]. *Visnyk KhNU*, no. 3. T. 1, pp. 121–124.
14. Kravchenko KH.V. (2014) Sutnist ekonomichnoyi katehoriyi efektyvnosti ta vyznachennya yiyi na transporti [The essence of the economic category of efficiency and its definition in transport]. *Zb. Nauk. prats DNUZT im. V.Lazaryana*, vyp. 8, pp. 48–55.
15. Lihonenko, L.O. (2008) Dyskusiyini pytannya shchodo traktuvannya sutnosti ta spivvidnoshennya ponyat «efektyvnist» i «rezultatyvnist» upravlinnya pidpryyemstvom [Discussion issues regarding the interpretation of the essence and the relationship between the concepts of "efficiency" and "effectiveness" of enterprise management]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 10, pp. 207–216.
16. Morshchenok T. S., Bilyak O. M. (2016) Ohlyad pidkhodiv do vyznachennya ekonomichnoyi sutnosti ponyattya "efektyvnist" [Review of approaches to determining the economic essence of the concept of "efficiency"]. *Ekon. visnyk ZDIA*, vyp. 1, pp. 7–13.
17. Osypov V.I. (2016) Doslidzhennya katehoriyi «efektyvnist» v systemi sotsialno-ekonomichnoho rozvytku suspilstva [Research of the category "efficiency" in the system of socio-economic development of society]. *Rynkova ekonomika*, no. 1. T. 15, pp. 49–66.
18. Otenko I.P. (2020) Efektyvnist yak osnovne ponyattya ta kryteriy diyalnosti pidpryyemstva [Efficiency as a basic concept and criterion of enterprise activity]. *BI*, no. 6 (509).
19. Pererva P.H., Kravchuk A.V. (2017) Doslidzhennya katehoriy "efektyvnist", "rezultatyvnist" ta "ekonomichnist" [Research of the categories "efficiency", "effectiveness" and "economy"]. *Stratehichni perspektyvy rozvytku ekonomichnykh subyektiv v nestabilnomu ekonomichnomu seredovyschi: zb. tez nauk. rob. 2-yi Vseukr. nauk.-prakt. internet-konf. z mizhnar. uchastyu, 28–30 lystopada 2017 r. / Kremenchutskyy nats. un-t im. M. Ostrohradskoho. Kremenchuk*, pp. 149–152.

20. Pererva P. H., Kravchuk A. V. (2018) Efektyvnist yak ekonomichna katehoriya. [Efficiency as an economic category]. *Visnyk NTU "KhPI" (ekon.nauky)*, no. 15, pp. 137–143.
21. Polehenka M. A. (2016) Teoretychna sutnist ekonomichnoyi katehoriyi "efektyvnist" [The theoretical essence of the economic category "efficiency"]. *Ahrosvit*, no. 10, pp. 69–74.94.
22. Cherep A. V., Strilets Ye. M. (2013) Efektyvnist yak ekonomichna katehoriya [Efficiency as an economic category]. *Efektyvna ekonomika*, no. 1. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_1_26
23. Shcherbatyuk V. V. (2016) Sut efektyvnosti yak ekonomichnoyi katehoriyi [The essence of efficiency as an economic category]. *Ekonomika i orhanizatsiya upravlinnya*, no. 4, pp. 390–395.